

Consona amb aquesta corranda, o el que sigui, el vell adagi:

Quan la grua va a gruar,
pagès, posa't a sembrar.

No sé de quin terror és propi aquest adagi, que no és pas de la costa:

Quan ve la grua de ponent,
el pagès sembra el forment.

(Verdaguer, *Folk-lore* (1907), pp. 26-27.)

El català occidental

56. La importància del català occidental no ha pas estat degudament reconeguda en la nostra renaixença. És evident que la tendència dels literats ha estat i és de donar una gran preponderància a la parla barcelonina.

L'àrea geogràfica del català occidental és notablement superior a la del català oriental; la seva fonètica i lèxic són clàssics i castissos. És possible que la seva ràpida expansió pel regne de València condicionés la seva primacia.*

Si hom segueix el desplegament meravellós de la vida catalana a la banda occidental, constatem un camí triomfal i gloriós que comença a revelar-se'ns al segle IX amb unes construccions tan admirables com Seu d'Urgell, Organyà, Santa Maria d'Aneu, Mur i Roda, i que té la manifestació més excellent de la seva plenitud en la simbòlica catedral de Lleyda.

Cal constatar i tenir molt en compte que els primers documents en vulgar procedeixen del domini del català occidental: l'Acte de consagració de la Seu d'Urgell, del 840 (*Est. Rom.*, II,

* Sobre l'extensió del català occidental a la banda d'Aragó, comp. A. Griera, *La Frontera catalano-aragonesa*, 11-33; Menéndez Pidal, *RFE*, III, 73-88, i la següent observació de Saroïhandy: «Au point de vue linguistique, la région de Graus est très intéressante. On y a autrefois parlé une variété de catalan qui se distinguait nettement du castillan. Pour n'en prendre que les traits les plus caractéristiques, on y disait certainement *porta, terra, ric, fum*, et non *puerta, tierra, rico, humo*. De bonne heure, cette langue subit l'influence espagnole: au Moyen-Age, d'abord, elle se laissa pénétrer par la variété d'espagnol parlé en Aragon; à l'époque moderne, elle se rapproche de plus en plus du castillan proprement dit, et il n'est pas impossible de distinguer, dans certains cas déterminés, ce qui appartient à chacune de ces couches successives. Je me suis déjà occupé plusieurs fois de ces dialectes intermédiaires entre l'espagnol et le catalan.» «C'est donc en pays qui, hier encore, parlait catalan...» (*La Pastorada de Pervarrúa*, *B. Hisp.*, XVIII, 72-73.)

92-115), amb els dos cents vuitanta nou noms de localitats, que constitueix un dels documents més importants per a l'estudi del català preliterari; *Els documents en vulgar* dels segles XI, XII i XIII publicats per P. Pujol (*Biblioteca Filològica*, I, 1913); els *Documents en langue catalane*, publicats per Miret i Sans (*Revue Hispanique*, XIX), procedents d'Organyà, com en prové el text literari català més antic, *Les Homilies d'Organyà* (Barcelona, 1915 i 1917). ¿És que la influència del Migdia de França fou més intensa aquí que en la Catalunya oriental? Cal recordar solament les estretes relacions dels vescomtes de Castellbò i bisbes d'Urgell amb la casa de Foix, el record de les quals perdura encara avui amb les cabres de Foix que es veuen en la bandera andorrana i amb la meitat de jurisdicció que hi té la veïna república de França com a hereua de la susdita casa.

Les magnífiques esglésies romàniques, amb llurs admirables pintures murals, ens revelen la riquesa i esplendor de les altes valls pirenenques occidentals.

L'avançament de la reconquesta portà un desplaçament de la població que abandonava la muntanya per poblar la plana. La contrada de la Seu d'Urgell esdevenia l'Urgellet, i la gran plana de Lleyda el Pla d'Urgell, així com Arnau Mir de Tost esdevenia vescomte d'Ager, donant una organització eclesiàsticoadministrativa a aquella vall, que era la clau i fortalesa que defensava el domini de tots els Pireneus.

Aquest desplaçament, acompanyat de la fusió de les cases de Barcelona i d'Aragó, condicionà la formació d'un gran centre a Lleyda que es trobava al mig dels dominis dels reis d'Aragó. En els itineraris, els reis d'Aragó compareixen molt sovint a Lleyda, cosa ben explicable si es té en compte que aquesta ciutat es trobava al centre de llurs dominis. La magnífica catedral construïda per la generositat dels nostres reis és tot un símbol; i la Universitat de Lleyda, fundada per Jaume II, que havia de tenir la mateixa categoria de les universitats internacionals de Bolonya, París i Oxford, demostra la importància cultural que tenia Lleyda per tot el regne d'Aragó. No menys important devia ésser la influència del català occidental damunt el català literari i de la Cancelleria. Els plurals en *-es* compareixent amb regularitat, la distinció constant de les vocals àtones *a*, *e* i *o*, indueixen a admetre-ho.

57. BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Mn. Joan

Fronteres de la llengua catalana y Estadística dels qui parlen català. Comunicació feta an el Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana (any 1906), pp. 638-43.

ARABIA I SOLANAS, R.

Vocabulari y notas folklóricas recullidas en Tortosa y la ribera d'Ebro. Miscelanea folklórica (1887), pp. 161-82.

Una digressió llingüística. Anuari de la Associació d'Excursions Catalana. Barcelona, 1882.

Vocabulari y notas folk-lóricas recullidas a Tortosa. Barcelona, 1887.

ARQUÉS I ARRUFAT, Ramon

Variants de la llengua catalana parlada a les Borges d'Urgell y pobles veïns de la Plana. Boll., V, pp. 33-40, 49-56, 69-74, 85-93.

BARNILS, P.

Del català de Fraga. BDC, III, pp. 27 ss.

BRU SANCLEMENT, Joan

Variants de paraules catalanes recullides en una excursió al Priorat de Scala Dei. Miscelanea folklórica (1887), pp. 152-60.

ESTEVE I TEIXIDOR, Mn. Ferran

Escorcoll dialectal a la ribera baixa del Cinca. Boll., IV, pp. 19-22.

FAUS I CONDOMINES, Josep

Escorcoll dialectal a la regió del Segre. Boll., IV, pp. 17-29.

FITER I INGLÈS, J.

Termes usats a Belcaire. Estudi dins *Memorias de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques* (Barcelona), I (1876), pp. 256-64.

GOMIS, C.

Alguns noms topogràfics propis de Mequinenza, Fayó, Fabara y Maella. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, II (1892), pp. 53 i ss.

GRIERA, A.

La Frontera catalano-aragonesa. Barcelona, 1914.

La Frontera del català occidental. BDC, VI, pp. 17-37; VII, pp. 69-79.

MESTRE, F.

Vocabulari català de Tortosa, BDC, IV, pp. 80-114.

MONTANYÀ, F.

Topografia mèdica de Pons i sa comarca. Un volum de 304 planes. Dedicat el cap. VIII a *Particularitats llingüístiques de Pons i sa comarca.* Lleyda, 1910.

Escorcoll dialectal a Pons i sa comarca. Boll., IV, pp. 22-23.

NAVARRO, A.

El català a-n el Ribagorça. Congrès de la Llengua Catalana, pàgines 222-231.

OLIVA, V.

Documents sobre el català parlat a Sopeira (Aragó). Congrès de la Llengua Catalana, pp. 421-435.

SAROIHANDY, J.

El català dels Pirineus a la ralla d'Aragó. Congrés de la Llengua Catalana (1906), pp. 331-4.

La Pastorada de Perarrua, *B. Hisp.*, XIII.

SCHÄDEL, B.

La frontière entre le gascon et

le catalan. Romania, XXXVII, 1908.

VILADOT I PUIG, Joan

Escorcoll dialectal de la ribera del Sió. Boll., IV, pp. 23-4.

VOLART, R.

Veus del català de Cerdanya. BDC, II, pp. 50-63.

FONÈTICA

I. LES VOCALS

A. Vocals tòniques

I

58. La I es conserva constantment en el domini del català occidental : *furmíga* formiga, *figes* figues, *amík* amic, *liures* lliures, *lectiu* lleixiu, *estiu* estiu, *abril* abril, *fil* fil, *bí* vi, *nius* nius.

En els pobles fronterers algunes vegades entra la diftongació de I : *niéts* nius (Benasc, Castelló). Cp. *viédos* (Juseu, Aguilaniu), *védos* (Fonz), *iúédos* (Torres Obispo). Aquesta diftongació probablement és deguda a la influència de -u, igual a la diftongació que compareix en els dialectes provençals (vid. *La Frontera catalana*, 36).

E tancada

59. La E tancada lliure i travada ve a *e* constantment:

E + lab. : *séba* ceba, *tébbia* tèbia, *jinébre* ginebre, *sét* set.

E + s : *pés* pes, *krésta* cresta, *méstre* mestre, *bréska* bresca.

E + r : *péra* pera, *bért* verd, *primabéra* primavera, etc.

E + nasal : *béna* vena, *péna* pena, *kadéna* cadena, *diuménje* diumenge, *séndre* cendra, però *sénra* (Esterri, Sort, etc.), *séndre* (Borges, Artesa, Lleyda), *sénre* (Trempe), *sénre* (Andorra), *séndra* (Mequinença).

E + l : *pél* pèl, *kandéla* candela, *béla* vela, etc.

E + palat. : *mił* mill, *kuníl* conill, *kunsél* consell, *kabél* cabell, *abéla* abella, *parél* parell, *oréla* orella, *péga* pega, *péic* peix, *féje*, *féce* fetge, *frét* fred, *bésa* veça, *léna* llenya, *siréres* cireres.

Exceptuant *míl* i *kuníl*, que tenen *i* per influència de -u, la E seguida de palatal queda *e*.

Palat. + E : *jen* gent, *séles* celles, *léc* lleig, etc.

E oberta

60. E + lab. : *lèbre* llebre, *fèbre* febre, *lèbre*, *febre* (Lleyda, Fraga, Benavarre); *sèt* set, *net* nét, *nèu* neu.

E + dent. : *pèu* peu, *sèure* seure, però *pèdras* pedres, *pèdras* (Benasc i ribera de l'Isabana).

E + s : *fèsta* festa (*fèsta* Fraga, Masalcoreig), *finèstra* (ribera Ribagorçana), *tèst* test.

E + r : *tèra* terra, *sèra* serra, *pèdre* perdre, *fèro* ferro, *ibèrn* hivern, *lantèrna* llanterna, etc., però *sèrp* serp.

E + l : *mèl* mel, *fèl* fel, *sèl* cel, etc.

E + m, n. Davant les consonants nasals la E queda tancada: *bèn* vent, *sèn* cent, *dèn* dent, *ponèn* ponent, *bèntre* ventre, *sempre* sempre, *setèmbre* setembre, *dezèmbre* desembre.

E + palat. llatina : *pít* pit, *lít* llit, *miè* mig, *sis* sis, però *lèsia* església (Ribagorça) *iglézia* (Urgell); *prèu* i *prèu* preu.

E + palat. secundària ve constantment a e, com en tot el domini català : *pèl* pell, *bèl* vell, *kastèl* castell, *sèla* sella, *klabèl* clavell (Pont de Suert, Benavarre, Tamarit, Fraga), *klabèl* (Urgell), *fuzèl* fusell, *pinzèl* pinzell, etc.

E + c esdevé e : *bèk* bec, *rèk* sèquia, *dimèkres* dimecres.

palat. + E : *sèl* cel, *morisèk* rata pinyada (Areny), *mursèk* (Vilella), *moriètt* (Tamarit).

A

61. La A tònica lliure i travada presenta una articulació mitjana entre la a palatal i la a velar : *ald* allà, *táp* tap, *kàbra* i *kràba* cabra, *bláu* blau, *fàba* i *fàbe* fava, *ràbe* rave; *prát* prat, *sibàda* civada; *pàre* pare, *màre* mare, *fràre* frare, *fràri* (Benasc, Tolva, Benavarre, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Peralta, Fraga, etc.), *pàs* pas, *nàs* nas, *màs* mas; *mál* mal, *àla* ala, *bàla* bala, *kandl* canal, *pàla* pala; *àrk* arc, *màrs* març, *dimàrs* dimarts, *bàra* barra; *pá* pa, *má* mà, *blàn* i *blàn* blanc, *sàn* sang.

A + CT ve a èi en el Ribagorça i a é en tot l'altre domini del català occidental : *fèit* fet, *lèit* llet, *plèit* plet (Les Paüls, Pont de Suert, Sopeira, Areny, Beranuy, Tolva, Benavarre, Jusseu, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Peralta, Fraga, Vilella); *fèt*, *lèt*, *plèt* (Urgell, Lleyda, Garrigues, Pallars).

En els altres casos de A + palat., unes vegades s'acompleix l'evolució a *e*, altres no : *sé sé, més més, éra era, dèixe deixa*, però *lárimes llàgrimes*.

A + PS, SC, CS ve a *ai* : *kdica caixa, bdiè baix, fdiè i fèie feix*, etcètera.

El sufix -ARIU > *e* en el domini del català occidental : *karé carrer, pané paner, poméra pomera, kuléra cullera, jinié gener, nugé noguera*, etc.

En algunes localitats de la frontera del català amb l'aragonès tenim *e* < ARIU : *einé nougé* (Tolva, Benavarre, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Peralta de la Sal).

o oberta

62. La o lliure o travada queda sempre oberta:

o + lab. : *mòbles mobles, pòble i pòbble poble, òbres obres, monòbre manobre, bou bou, dijòus i diòus dijous, ou ou, nou nou, plòu i plou plou*. A Sopeira i Areny trobem una o : *pòble, bou dijòus, plòu, ou, dinou*.

o + dent. : *pòt pot, ròda roda*, etc.

o + s, ss : *gròs gros, òs os, hòsta costa, respòsta resposta*, etc.

o + r : *kòr cor, fòrt fort, pòrta porta, mòrt mort, hòrda corda, hòrn corn*, etc.

o + nas. : *pòn pont, fèn font, dòna dona, sòn son, nòm nom*, etcètera.

o + l : *sòla sola, sòl sol, linsòl llençol, fiòl fillol*, etc.

o + l̄ : *kòl coll, fòl foll, mòl moll*.

o + palat. Seguint el paralelisme de la E breu davant de palatal la o > u : *fúl̄as i fúl̄es fulles, buít vuit, avuít avui, ul̄s ulls, kúir̄e i kuir̄o cuiro, kúit cuit, trú̄l trull*, etc. Aquest tractament no ofereix cap diversitat dels altres dialectes catalans.

És interessant de constatar aquesta evolució fins als darrers pobles catalans de la frontera (Les Pauils, Laguarres, Lascuarre, Roda, Benavarre, Peralta, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Fraga, Vilella, Mequinença).

Una evolució especial tenim en *nít* < NOCTE i amb la reducció de *ui* > *i*. Aquesta *i* > *ui*, que compareix en tot el domini català junt amb el *kít* «jugar a la cuit» de l'alacantí (Barnils, *Die Mundart von Alacant*, 16), podria tenir una explicació en la neces-

sitat de distinció entre *nuit* nit i *nuit* participi de *noure*. (Compari's *kúit* «joc de fet» i *kúit* participi de *coure*).

o + ^{cou} no sofreix cap evolució : *fòk* foc, *jók* i *èòk* joc, *lòk* lloc.

o

63. La o tancada té aquí el mateix tractament que en tot l'altre domini català:

o + lab. : *lòp* llop, *astòpa* estopa, *sòfre* sofre, *jóbe* i *èòbe* jove.

o + dent. : *nèbòt* nebot, *pòu* pou.

o + s : *filòza* filosa, *mòska* mosca, *fòska* fosca, *kròsta* crosta, etcètera.

o + r compareix unes vegades o, altres ø : *pò* por, *flòs* flors, *lauradó* llaurador, *fòrn* i *fòrt* forn, *tòre* torre, *bòrt* bort, *fòrk* forc, *ònsø* i *òs* ós, *òm* om, *bòsa* bossa, però *pò* (Ribagorça, Llitera, Fraga), *flòs* (Sopeira, Areny, Beranuy, Tolva, Tamarit, Sant Esteve, Lleyda, Fraga.).

o + nas. : *ònze* i *ønse* onze, *plòm* i *plòm* plom, *pòma* poma, etc.

o + lat. : *mòl* molt, *pòls* pols, etc.

o + palat. : *pòl* poll, *fenòl* fonoll, *şenòl* (Roda, Aguilaniu), *bergóna* vergonya, etc.

o + ^{caou} : *bòka* boca, *kòka* coca, *mòk* moc.

o + ^{cei}. El català occidental ha seguit l'evolució característica d'aquest grup venint a e igual que la e tancada : *bèu* veu, *krèu* creu. Únicament compareix *krèu* (Tolva) i *bèu* (Tamarit, Tolva).

u

64. La u no ofereix cap evolució especial : *krú* i *kruk* cru, *nú* i *nuk* nus, *mut* mut, *banyút* banyut, *arúga* eruga, *dilúms* i *dilúns* dilluns, *lúms* (Benasc, Laguarres), *madúras* i *madúres* madures, *lúna* lluna, *şuny* i *éúy* juny, etc.

B. Vocals àtones

Vocals pretòniques

e

65. La e pretònica ve constantment a e, separant-se del català oriental : *bejóta* gla, *şerbél* cervell, *berdolága* verdolaga,

pensamén pensament, *teicó* teixó, *fejína* fagina, *pepída* pepida, *kuleríta* cap-gros, *berderól* verdum, etc.

La E ve a a quan és inicial i va seguida de s : *askéles* esquelles, *azgarapat* esgarrapat, *aspwéles* esperons, *astréps* estreps, *aspés* espès, *anrugałát* enrogallat, *askála* escala, *aspiga* espiga, *aspúrnes* guspíres, etc.

Alguna vegada, per influència de la palatal següent o d'una i, la E ve a i : *kicáls* queixals, *siréres* cireres, *lıctıu*, lleixiu, *éinèbre* i *jinèbre* ginebre, *siñó* senyor, *ilésia* església, *cirigót* xerigot.

A

66. La A pretònica es conserva constantment a : *tabéles* tavelles, *mañgrána* magrana, *alzína* alzina, *plantáje* plantatge, *arjeláges* argelagues, *palpánes* celles (Estერი), *trajéje* anella del collar, *malgó* trèvol (Seu d'Urgell), *madéra* biga, *brankıl* marxa-peu, *sarála* pany, *labá* rentar (Benavarre).

Per influència de la consonant palatal, la A ve a e o e en *mestre* mestre.

O

67. La o pretònica, sigui inicial o no, ve a o : *oktúbre* octubre, *onór* honor, *orela* orella, *ovéla* ovella, *obligá* obligar, *ofisi* ofici, *obrí* obrir, *orúga* eruga.

El mateix caràcter presenta quan és pretònica no inicial: *kolı* collir, *konıla* conilla, *plomá* i *plomá* plomar, *polı* poltre, *polét* pollet, *moskıt* mosquit, *dolén* dolent, *kolım* colom, etc.

La línia que separa la o de u àtones pretòniques és la divisiória entre el català oriental i el català occidental. Solsona, que pel tractament de la e àtona va amb el català oriental, pel tractament de la o va amb l'occidental. Alcover (*Boll.*, IV, 203) assenyala, com a límit de la u àtona, Coma, Sant Llorenç de Morunys, Riner, Su, Matamargó, Pinós, Quadrells, Anfeſta, Calonge, Calaf, Pujalt, Guardiapiſosa, Astor, Segur, Sant Guim, Montfalcó gros, Santa Maria del Camı, Montmaneu; i, a la part de Tarragona, Hospitalet, Vandellós, Pratedip, Tivissa, Guiamets, Falset, Masroig, Molar, Vinebre.

Vocals posttòniques

E

68. La E que solament compareix en els proparoxítons és sempre *e*, tant si és final com si va seguida de consonant : *òme* home, *áze ase*, *formáje* i *formáje* formatge, *jóbe* i *éobe* jove, *éimpe* ximple, *sófre* sofre, *lèbre* llebre, *mólre* moldre, *dódze* i *dótse* dotze, *móbles* mobles, *póbles* i *póbles* pobles, *dibénres* divendres, etc.

La E darrera dels grups de consonant DR TR ve a *i* en la zona de contacte amb el català oriental : *frári* frare, *pári* pare, *mári* mare, *ládri* lladre, *jaumi* Jaume (Espuga de Francolí, Pira, Barbarà, Santa Coloma de Queralt, Savellà, Castellciutat, Tui-xent, Jossa, Fòrnols, Ribera del Ció, etc. (Comp. Alcover, *Boll.*, IV, 227.)

A

69. La A àtona final :

1) Es conserva en bona part del domini occidental del català : *kaza* casa, *dóna* dona, *érba* herba, *péra* pera, *finéstra* finestra, *álta* alta, *fula* fulla, *téra* terra. Aquesta *-a* compareix en el Ribagorça, Esterri d'Aneu, Sort, Tremp, Ager, Durro, Oliana, Fraga, Mequinença.

2) En algunes localitats ve a *e* o *e* : *dóne*, *érbe*, *pére*, *álte*, etc. (Castanesa, Tolva, Lleyda, ribera baixa del Segre, Borges, Tàrraga, Balaguer, Artesa de Segre i algunes vegades Tremp). Schädel (*BDR.*, I, 398 ss.) constata una *e* final per a Seu d'Urgell, Lleyda, etcètera. La mateixa constatació fa Hadwiger (*Zs.*, XXIX, 715), confonent la *-e* final amb *e*. La vocal final no és *e* sinó *e* o *e*, que retrobem en els plurals en *-es* de Lleyda, Alcarràs, Borges, etc., constats per ells mateixos.

3) Ve a *-e* en una bona part del domini occidental, compresa per l'alt i baix Urgell : *ordíge* ortiga, *piue* pinya, *bóbine* fems de bou, *trajége* anella del jou, *pentinéle* cuca de cent cames, *bóije* boja (Seu d'Urgell, Pons, Artesa, Balaguer, Cervera, Tàrraga, Borges, Lleyda, Aytona).

4) Ve a *-o* *pórto* porta, *bíno* vinya, *érbo* herba, *káuzo* causa (Peralta, Tamarit). Schädel constata aquesta *-o* a Torre de Cap-

della, Pobla de Segur (*BDR*, I, 395). En canvi, creiem que, igual que a Cadaqués, confongué *-a* amb *-o*. Alcover (*Boll.*, IV, 230) explica l'origen de la confusió de Schädell quan diu: «A Isabarri, Alòs, Borén, Isil, Bohí, Torre de Capdella i Pobla de Segur, sona -o la *-a* desinencial de la 1.ª pers. sing. de l'imperfet (jo *mirábo*), optatiu (que jo *miréssø*), condicional (jo *mirario*) i subjunctiu (que jo *vingo*)...»

A + s

70. Tres són els resultats de la *a* àtona final seguida de consonant:

1) *-as*: *rôzas* roses, *figas* figues, *fúlas* fulles, *sêkas* seques, *kampânas* campanes, *sirêras* cireres. Aquesta *-a* compareix en els pobles fronterers amb l'aragonès Les Paüls, Beranuy, Roda, Lascuarre, Laguarres, Benavarre, Areny, Aguilaniu).

2) *-es*. Aquest és característic de tot el domini del català occidental: *mijes* mitges, *bêtes* vetes, *pestânes* pestanyes, *gâltes* galtes, *jenêbes* genives, *bêles* velles, *dônês* dones, etc. (Seu d'Urgell, Solsona, Oliana, Cervera, Tàrrega, Balaguer, Borges, Lleyda, Fraga, Mequinença, Tremp, Sort, Esterri, Durro, Senet, Vilaller, Castanesa, Tolva, Tamarit, Sant Esteve de Llitera).

Paral·lelament al singular *-o* < A, els plurals en *-as* vénen a *-os* a Peralta: *rôsos* roses, *figos* figues, *prúnos* prunes, *kastânos* castanyes, etc.

3) *-as* ve a *is*. Aquests plurals són característics de la línia divisòria entre el català oriental i el català occidental. Allà on dos dialectes tenen les fronteres, sovint s'hi estableix una zona neutra on compareixen fenòmens fonètics, morfològics i lexicogràfics desconeguts dels dos parlars en lluita.

Un dels criteris distintius entre el català oriental i el català occidental l'estableix el tractament de la *a* àtona venint a *ε* en el domini oriental i a *a e* en el domini occidental. Els plurals en *-is* compareixen aquí entre el domini de *-es* i *-es*: *dônis* dones, *kúkis* cuques, *bêlis* velles, *sêlis* celles, *pâlis* palles, etc. (Sant Miquel i Castellciutat de la Seu d'Urgell, Tuixent, Jossa, Odén, pobles de la ribera del Ció, Alinyà, Sant Ramon de la Manresana, Santa Fe, Ferran, Castellfollit de Riubregós, Cambrils, Cirera, Raurich, Civit, Talavera, Llorach, Viure, Savellà, Aguiló, Santa Coloma de

Queralt, Barbarà, Pira, Blancafort.)¹ A l'Espluga de Francolí, aquests plurals, que es constaten solament entre la gent vella, estan condicionats per les vocals tòniques *i* i *u* : *fulis* fulles, *agúlis* agulles, *pinis* pinyes, però *kòzēs* coses, *dòņēs* dones, etc.

Es possible que la influència de *i* i *ú* hagi contribuït a la propagació dels plurals en *-is*.

O

71. La *o* posttònica que compareix solament en mots estrangers i en els plurals en *-os* es conserva *-o* : *abáro* avar, *bélo* vello, *gáncō* ganxo, *kòsōs* cossos, *òsōs* ossos, *òņsōs* óssos (Ribagorça, Esterri), *kásōs* casos, *paјéžōs* pagesos, *kásēs*, *paјéžēs* (Puigvert). És interessant la forma *fěři* ferro, que compareix en tot el Ribagorça i Llitera.

CONSONANTS

Consonants bilabials

P, B

72. Les consonants bilabials no presenten cap evolució especial al principi de mot. Únicament la *B* > *gw* davant de *o* breu per raó de diftongació en alguns pobles aragonesos de la frontera : *gwéno* bueno, *gwéis* bous (Binéfar, Ballovar).

Entre vocals *P* i *B* vénen a *b* : *kabál* cavall, *nebót* nebot.

-PR- i *-P'R-* vénen a *-br-* en el domini del català occidental, llevat del ribagorçà, que transposa la *r* i la passa a la síl·laba anterior per influència de la inicial plosiva : *krába* cabra, *krabót* cabrit, *krompá* comprar, *práuþe* pobre.

La *B* final de mot o de síl·laba ve a *u* com en tot el domini català : *béu* beu, *déu* deu, *eskriure* escriure, *déute* deute, *táula* taula.

PL, *BL* vénen a *pl*, *bl* en tot el Ribagorça, Llitera i Fraga, representant l'etapa mitjana entre l'aragonès *l* i el català *pl*, *bl* : *plóu* plou, *plorá* plorar, *bláñk* blanc, *bláu* blau, *nóble* noble, *sémbļe* sembla, etc. (Durro, Vilaller, Castanesa, Pont de Suert, Areny,

1. Comp. Alcover, *Boll.*, IV, 227.

Benavarre, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Peralta, Laguarres, Lascuarre, Roda, Beranuy, Castanesa, Fraga, Zaidí, Vilella i Torrent de Cinca). També tenen aquesta palatalització els pobles aragonesos de la frontera Benasc, Campo, Graus i Fonz.¹

-*bi-* ve a *j*, quan és medial, a la part d'Urgell, Lleyda, Garrigues, Fraga, Tremp, Seu d'Urgell: *rôja rôje* roja, *korêja korêje* corretja; i a *é* quan és final: *rôé*, etc. En canvi, en el domini del Ribagorça i Pallars, s'hi conserva l'antiga etapa *i*: *Porroy*, *rôï* roig, *rôïa* roja (Vilaller, Les Paüls, Roda, Benavarre, Tamarit, etc.).

Consonants labiodentals

V, F

73. La consonant *v* esdevé bilabial com en una bona part del català oriental i rossellonès: *bí vi*, *bál* vall, *béu* veu.

La -*v*- ve a bilabial fricativa: *fába* fava, *dêbôt* devot, *ábi* avi.

Quan és final la *v* ve a -*u*: *nêu* i *nêu* neu, *astíu* i *estíu* estiu, *nôu* nou, etc.

La conservació de la *f*- estableix un criteri distintiu entre el català occidental i el gascó i aragonès limítrofs, que perden la *f*:- *fúm* fum, *fil* fill, *fôrka* forca, *fôrn* i *fôrt* forn.

La *f* es confon amb el so *ç* < *cei*-, característic de Peralta de la Sal i dels pobles aragonesos limítrofs, en *çenól* fonoll (Roda, Aguilaniu).

El nexa *FL*- es palatalitza en el Ribagorça, Llitera i Fraga, igualment que *PL* i *BL*: *flô* flor, *fláma* flama, *unflá* inflar.

Consonants linguodentals

T

74. La *T*- no ofereix tractament especial quan és inicial. Entre vocals ve a *d*, com en tot el domini català: *sêda* seda, *rôda* roda, *kadêna* cadena, etc.

-*TR*-> *r*: *páre* pare, *máre* mare (*páï*, *máï* a Benasc per in-

1. Comp. Saroihandy, *Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études* (1901), 115; *Congrés de la Llengua Catalana* (1908), 333-334.

fluència provençal), *Peralta*, *Perarua*. És possible que el català hagi passat per l'etapa *ir* < TR que trobem en el provençal. (Comp. *Sopeira* i *Sapeira*, de la ribera ribagorçana.)

La *r*, en venir final, únicament es conserva darrera *r*: *fõn* font, *phõn* pont, *malál* malalt, però *sõrt* sort, *mõrt* mort, *kurt* curt, etcètera.

D

75. La *D* inicial es conserva. Entre vocals desapareix: *suá* suar, *tãa* teia, *raó* navalla.

Quan és final i va precedida de vocal ve a *-u*: *sẽu* seu, *pẽu* peu, *bẽu* veu, etc. Algunes vegades ve a *k*: *kruk*, cru, *nuk* nus (Benasc), que no és més que un ensordiment de *u*. Precedida de consonant desapareix: *bẽn* < VENDIT, *ensẽn* encén, etc. Darrera *r* ve a *t*: *sõrt* sord, *bõrt* bord, *tãrt* tard, *rekhõrt* record, *bẽrt* verd, etc.

-di- ve en unes localitats a *ʃ* quan és medial: *pujã* pujar, *rajã* rajar (Lleyda, Urgell, Tàrrrega, Oliana), i en altres ve a *i*: *puia* (Pallars, Ribagorça). Quan és final guarda el mateix paralelisme, venint a *é* en les primeres (*mãé* maig, *bẽé* veig), a *i* (*mãí*, *bẽí*) en les segones.

76. El grup de consonants *-ts* < *r*'s ve a *ʃ* en algunes localitats de la frontera catalano-aragonesa: *tõs* tots, *diʃ* dits, *fẽʃ* féu, *gaʃ* gats, *praʃ* prats (Beranuy, Roda, Lascuarre, Peralta de la Sal, Calasanz, Sant Esteve de Llitera). Aquest so, que es pot considerar com una etapa intermèdia entre el català *-u* i els plurals arcaics del verb en la segona persona del plural (comp. *cantats*, *portarets*, *dits*, que viuen a Benasc i Castelló de Sos), compareix també als pobles aragonesos de Fonoz, Graus i Campo.

-ti- ofereix el mateix tractament que el català oriental: *raó* raó, *saó* saó, *perẽe* peresa, *tristẽe* tristesa (Aytona, Masalcoreig, Fraga, Vilella), però *perẽze*, *tristẽze* (Lleyda, Urgell, Pallars).

En el domini català de *s* < *-s-*, *-ti-* > *s*: *tristẽsa*, *perẽsa*, *abẽsã* avesar (Tamarit, Peralta de la Sal, Sant Esteve de Llitera, Benavarre, Beranuy), *-ti-* ve constantment a *u* com en el català oriental: *prẽu* preu, *põu* pou.

S

77. La consonant sibilant no ofereix cap evolució especial quan és inicial. Únicament en els pobles del Ribagorça té una

articulació marcadament linguo-dental, quan la tenim linguo-alveolar en l'altre domini del català oriental i occidental.

Esporàdicament $s > \acute{e}$ en *èimple* ximple, *èèri* fems de cabra i d'ovella, etc.

Entre vocals -s- ve a z en tot el domini català occidental fins a la ribera del Noguera-Ribagorçana : *káza káze* casa, *kuzí* cosí, *ónze* onze, *kínze* quinze, *sédze* setze, *kóza* i *kóze* cosa, etc. (Senet, Vilaller, Pont de Suert, Areny, Almacelles, Zaidí, Fraga, Vilella de Cinca i Mequinença).

En canvi, trobem *kamísa*, *ónse*, *kínse*, *sétse*, *řósa* rosa, *kása*, *kósa*, a Castanesa, Les Pauïls, Beranuy, Roda, Lascuarre, Tolva, Benavarre, Peralta, Tamarit, Sant Esteve de Llitera i altres pobles aragonesos. L'existència de $z < s$ en l'antic aragonès, i la presència de s en l'apitxat (comp. més avall)¹, ens indueixen a suposar que aquesta s és un arcaisme, com molts dels fenòmens característics del parlar de Ribagorça.

-ss- ve constantment a s : *mísa* missa, *kása* cassa, etc.

-sc- davant E, I, -sci- i -sti- vénen a -je- : *néje* néixer, *faíca* i *faíca* faixa, *kréje* créixer, *péje* pasturar, *péjos* i *péjokos* peixos, *angóica* angoixa, etc. En canvi, -sc- davant *a* no ha experimentat cap trasmudança : *řóska* rosca, *fóska* fosca, etc.

Darrera *l* la s es palatalitza algunes vegades : *kabále* cavalls, *dle* alls, *béle* vells (Ribagorça, Durro, Esterri).

R

78. La R inicial i medial doble o senzilla no presenta cap evolució característica en tot el domini del català occidental. És forta quan és inicial : *řam* ram, *řéi* rei; i en el grup -RR- : *téřa* terra, *pářa* parra.

La -R-, quan ve a final, desapareix : *aná* anar, *řortá* portar, etcètera. Únicament es conserva en els monosíl·labs : *kór* cor, *púr* pur, *kár* car, *sér* acer.

La R, quan entra a formar un grup amb *n* per la caiguda d'una vocal àtona, ve a ř en bona part d'aquest domini : *sénřa*, *sénře* cendra, *pénře* prendre, *bénře* vendre, etc.

1. Barnils, BDC, III, 38.

L, -L-, -LL- -l̄- -L

79. La lateral inicial es palatalitza, com en tot el domini català : *lám* llamp, *lúm* llum, *lóm* llom, *lét* i *lét* llet, etc. La *l̄* compareix encara en els pobles no catalans de la ribera de l'Éssera (Graus, Campo, Benasc, etc.).

Entre vocals -L- no presenta cap característica : *sála* sala, *ála*, *ale* ala.

-LL- ve constantment a *l̄* : *éla* ella, *martél* martell, *kastél* castell, *pól* poll, etc.

En venir final pren, com per tot el domini català, una articulació velar : *sél* cel, *mél* mel, *pèl* pèl, *mál* mal, etc.

l̄, -CL-

l̄ i -CL- vénen a *l̄* regularment. És possible que aquest tractament hagués establert un criteri distintiu del català oriental, que té *l̄* en bona part del seu domini : *fúles* fulles, *fil* fill, *páles* palles, *kõnsel* consell, *aspíl* i *espiíl* espill, *períl* perill, *kónil* conill, *abélles* abelles, *bél* vell, etc.

M, N

80. Les consonants nasals, quan són inicials, es conserven : *más* mas, *mál* mal, *niú* niu, *nóu* i *náu* nou, etc.

La *m* entre vocals o davant de consonant, i en venir a final, es conserva : *demá* demà, *kaminá* caminar, *pám* pam, *fúm* fum, *rám* ram.

-N- entre vocals es conserva : *bentí* venir, *galína* gallina, *lúna* lluna.

En venir a final desapareix : *fi* fi, *bó* bo, *fermá* germà, *pá* pa, *má* mà. En canvi, en alguns pobles extrems catalans i aragonesos de la frontera, compareix segurament per influència castellana : *kan* gos, *man* mà, *demán* demà, *ragón* raó, etc. (Roda, Laguarres, Jusseu, Castelló de Sos, Benasc, Calasanz, Torres Obispo).

-MN-, -NN-, -ni-, -GN-. Aquests grups de consonants es palatalitzen en el català occidental : *dány* dany, *ány* any, *bíya*, *bíya* vinya, *lénya* llenya, etc. La palatal *ñ* ve a -n, quan és final, en els pobles extrems de la frontera : *dán* dany, *an* any, *pán* pany,

lun lluny (ribera del Ribagorçana, Tolva, Benavarre, Jusseu, Aguilaniu, Peralta, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Laguarres, Roda, Fraga, Vilella, Torrent).

El nexa -RN- es conserva en el domini del català occidental: *fjörn* forn, *ibjörn* hivern, etc. En els pobles de la frontera compareix una zona amb *rt*: *fjört*, *ibjért* (Les Paüls, Beranuy, Roda, Benavarre, Peralta). Aquest fenomen, que trobem també en els dialectes francesos (comp. *Atlas linguistique*, carta *four*), s'explica per la caiguda de la *n* darrera *r*.

Consonants velars

C, G

81. *c* davant *e* i pren una articulació com la *s*, confontent-s'hi: *sēnā* cendra, *sēba* ceba, *sēl* cel, *sēn* cent, etc. En alguns pobles catalans ha pres l'articulació linguodental fricativa sorda *ʃ*: *šēp* cep, *šēl* cel, *šēba* ceba, *šēndra* cendra (Roda, Lascuarre, Laguarres, Peralta de la Sal).

Entre vocals la *c*^{ei} desapareix, no oferint cap evolució especial: *dī* dir, *kūina* i *kūya* cuina, *benei* beneir, *dēbuit*, *dibūit* divuit. En venir final ve a *u* i es confon amb el resultat de -D, -tj-, -TS: *krēu* creu, *bēu* veu, *nōu* nou, *perdiu* perdiu, *pāu* pau (comp. *phēu* peu, *phēu* preu, *kantāu* cantau).

En els pobles catalans de la frontera on la *c*, quan és inicial, ve a *ʃ*, també, en ésser final, té aquest so: *krúʃ* creu, *bōʃ* veu, *pāʃ* pau, *dīʃ* deu (Roda, Lascuarre, Laguarres, Beranuy, Graus, Campo, Benasc, etc.).

La presència de *č* en tota la regió de la frontera és recent. Si no fos així, Benasc, la localitat de dialecte més arcaic, també el tindria. Per altra part, sabem que aquest so, introduït en un temps relativament modern en el castellà, compareix encara posteriorment en l'aragonès (comp. Saroïhandy *B. Hisp.*, IV, 82). L'extensió de *ʃ* que, ultrapassant la frontera lingüística, compareix a Peralta, Roda, Beranuy, Laguarres, Lascuarre, s'ha d'explicar per l'articulació linguodental de *s*, la qual cosa ha afavorit la propagació de *ʃ* sobrevinguda.

CL, quan és inicial, ve a *kʲ* en pobles del Ribagorça: *kʲāu*

clau, *klá* clar, *klóu* clou, etc. Entre vocals CL ve a *l*, com en tot el domini català : *bél* vell, *aspíl* mirall, etc.

-CT- Aquest nexce de consonants palatalitza la *c*, i influeix damunt la vocal anterior : *fit* fet, *lét* llet, *dít* dit, *nit* nit. ET, precedit de A tònica, ve a *it* en el Ribagorça, on es conserva una etapa del català preliterari : *feit* fet, *leit* llet, *pleit* plet (Roda, Laguarres, Lascuarre, Benavarre, Tamarit, Sant Esteve de Llitera, Fraga, Vilella, etc.).

-CS- ve a *ie* amb el nexce -SC- : *eicám* eixam, *deicá* deixar, etc.

G J

82. G davant E I i J inicials vénen a *g* a l'Urgell, Garrigues i Pallars : *gén* gent, *gél* gel, *germá* germà, *giné* gener, *gúu* juny, *gók* joc, *gou* jou, *gáume* Jaume. En el Ribagorça G i J vénen sempre a *é*, com en el valencià : *égn*, *égl*, *éermá*, *éiné*, *éúu*, *éók*, *éou*, etc. (Vilaller, Castanesa, Les Paüls, Pont de Suert, Sopeira, Tolva, Roda, Benavarre, Peralta de la Sal, Tamarit, Sant Esteve de Llitera).

Entre vocals tenen el mateix tractament que quan són inicials : *lejíe* llegia, *rejíe* regia, *dijóus* dijous (Urgell, Fraga, Lleyda, Pallars). En el Ribagorça compareix *é* : *reéie*, *leéie*, *diéóus*, etc. (Senet, Castanesa, Les Paüls, Pont de Suert, Sopeira, Tolva, Benavarre, Tamarit).

MORFOLOGIA

A) L'article

83. En el català occidental l'article predominant és:

Singular	Plural
masc. : <i>lo l</i> (<i>lo cavall, l'home</i>)	<i>los</i> (<i>los cavalls</i>)
fem. : <i>la l</i> (<i>la dona, l'ega</i>)	<i>les</i> (<i>les dones</i>)

(Urgell, Andorra, Oliana, Cervera, Tàrrega, Borges, Balaguer, Tremp, Ager, Lleyda, Fraga, Tamarit). Variants : Benavarre i Peralta tenen l'article femení del plural *las* (*las donas, las casas*) per raó de la conservació dels plurals en -as.

El Pallars (Sort, Torre de Capdella, Durro, Esterri, etc.)

fa el plural masculí de l'article *les* igual que el femení : *les cavalls, les homes, les peus*, igual que *les herbes, les dents*. Aquesta forma d'article masculí és un arcaisme dels plurals masculins en *-es* del català antic (*osses ossos, cosses cossos*) que passaren a *-os* per tal d'evitar la confusió dels femenins, de la mateixa manera que es va introduir la *-o* de la primera persona del present *kánto* per distingir-la de la tercera persona.

És un fet interessantíssim de constatar que l'article *lo* (fruit, a mon entendre, d'una influència literària en el domini català, i no d'una filiació directa de l'ILLU) hagi estat sacrificat avui a la mateixa llengua literària. (Comp. BDC, V, 50-60).

B) Pronom

Pronom personal

84. Les formes del pronom personal no ofereixen cap evolució digna d'esment. La primera i segona persona del plural s'han incorporat l'ALTEROS (*nozáltrēs, bozáltrēs; nántrēs* per influència de *n-*) per tal de trobar una distinció entre la forma tònica i la forma àtona, emprada excessivament en català:

Formes tòniques:

- 1) *jó, tú, él, nátrēs, báttrēs, éls* (Oliana, Tremp);
- ió, tú, él, náltrēs, nántrēs, báltrēs, éls* (Borges);
- ió, tú, él, náltrēs, báltrēs, akéls* (Tàrraga);
- jó, tú, akéll, nántrēs, báltrēs, akéls* (Ager);
- ió, tú, él, nántrēs, báltrēs, éls* (Mequinença);
- yó, tú, él, náltrēs, báltrēs, éls* (Tamarit), amb la variant *nátrēs báttrēs* (Benavarre, Peralta).

Formes àtones:

- a) 1, *mē, 2, tē, 3, 6, sē, 4, mōs, 5, ōs.*
- b) 1, *ēm, 2, ēt, 3, 6, ēs, 4, ēms, 5, ōs.*

Pronom possessiu

85. Forma tònica:

- méu, méua, méue; méus, méues, méuas.*
- téu, téua, téue; téus, téues, téuas.*

séu, séua, séue; séus, séues, séuas.

nòstre, nòstre, nòstra; nòstres, nòstras.

vòstre, vòstre, vòstra; vòstres, vòstras.

Cap variant digna d'esment ens ofereix el possessiu, com no sigui el *nòstro, bòstro* de Peralta.

Forma àtona:

møn, ma; møs, mas, mæs.

tøn, ta; tøs, tas, tæs.

søn, sa; søs, sas, sæs.

86. Pronoms demostratius

akèst, akèsta (-e); akèstos, akèstes (-as).

akèie, akèiea (-e); akèieos, akèiees (-as).

èie, èiea (-e); èieos, èiees (-as).

akèl, akèla (-e); akèls (-e), akèles (-as).

FLEXIÓ VERBAL

A) Verbs en -ARE

87. Vocal de la radical *a*

CANTARE. Inf. *kantá*. — Part. *kantát*. — Ind. : 1, *kánto*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *kantám*; 5, *kantáy*; 6, *kánten*. — Subj. : 1, *kánta*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *kantím*; 5, *-éu*; 6, *kánton*. — Imperf. : 1, *kantába*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *kantábam*; 5, *-au*; 6, *kantábem*. — Fut. : 1, *kantaré*; 2, *-ás*; 3, *-á*; 4, *-ém*; 5, *-éu*; 6, *án*. — Cond. : 1, *kantaría*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-en*. — Imperf. subj. : 1, 3, *kantés*; 2, *-eses*; 4, *-esem*; 5, *-eseu*; 6, *-esen*. — Imperat. : 2, *kánta*; 5, *kantáy*.

Variants. Alcarràs : Pres. : 4, *-em*; 5, *-éu*. — Subj. : 1, *kánte*. — Imperf. : 1, *kantáie*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *kantáiem*; 5, *kantáieu*; 6, *kantáien*.

Mequinença : Pres. : 4, *kantém*; 5, *kantéu*. — Imperf. : 4, *kantábem*; 5, *kantábey*.

Tamarit : Pres. : 4, *kantém*; 5, *kantéu*. — Subj. : 1, *kánte*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *kantém*; 5, *-éu*; 6, *kánten*. — Imperf. : 4, *kantábem*; 5, *-eu*.

Peralta, Benavarre : Pres. : 2, *-as*; 3, *-a*; 6, *-an*. — Subj. : 1, *-e*; 2, *-es*; 3, *é*; 6, *-en*. — Imperf. : 1, 3, *-ába*; 2, *-ábas*; 4, *ábam*; 5, *ábau*; 6, *-ában*.

88. Vocal de la radical *o*

Flexió d'Oliana

DONARE. Inf. : *doná*. — Part. : *donát*. — Pres. : 1, *dóno*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *donám*; 5, *-áu*; 6, *dónen*.

Variants. Alcarràs, Mequinença, Tamarit : 4, *-ém*; 5, *-éu*. Peralta, Benavarre : 2, *dónas*; 3, *dóna*; 4, *donám*; 5, *donáu*; 6, *dónan*.

Flexió d'Oliana

*JOCARE. Subj. : 1, *júga*; 2, *júgos*; 3, *júgo*; 4, *jugém*; 5, *-éu*; 6, *júgon*.

Variants. Alcarràs : 1, *júe*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *juém*; 5, *-éu*; 6, *júen*. — Mequinença : 1, *júa*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *juém*; 5, *-éu*; 6, *júon*. — Tamarit : 1, *éuga*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *éugém*; 5, *-éu*; 6, *éugen*. — Peralta, Benavarre : 1, *éuge*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *éugem*; 5, *-éu*; 6, *éugen*.

B) Verbs en -IRE

89. Vocal de la radical *o*

1. Flexió d'Oliana

DORMIRE. Inf. : *dormí*. — Part. : *dormít*. — Pres. : 1, *dormo*; 2, *dorms*; 3, *dorm*; 4, *dormím*; 5, *dormíu*; 6, *dormen*. — Subj. : 1, *dorma*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *dormigém*, *dormím*; 5, *dormigéu*, *dormíu*; 6, *dormon*. — Imperf. : 1, *dormíba*; 2, *dormíbes*; 3, *dormíbe*; 4, *dormíbam*; 5, *dormíbau*; 6, *dormíben*. — Fut. : 1, *dormiré*, etc. — Cond. : 1, *dormiria*; 2, *-es*, etc. — Imperf. subj. : 1, *dormís*, *dormigés*, etcètera. — Imperat. : 2, *dorm*; 5, *dormíu*.

2. Variants. Alcarràs : Subj. : 1, *dorme*; 2, *dormos*, etc. — Imperf. : 1, *dormie*; 2, *-es*; 3, *-e*, etc.

Mequinença : subj. : 1, *dorma*; 2, *-os*, etc. — Imperf. : 1, *dormia*; 2, *-es*; 3, *-e*, etc.

Tamarit : Pres. : 1, *dormísco*; 2, *dormíes*; 3, *dormís*; 4, *dor-*

migém; 5, *dormigéu*; 6, *dormísen*. — Subj. : 1, *dormíska*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *dormigém*; 5, *dormigéu*; 6, *dormískén*. — Imperf. : 1, *dormíba*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *dormíben*; 5, *dormíbeu*; 6, *dormíben*.

Benavarre, Peralta : Pres. : 1, *dormo*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *dormim*; 5, *-íu*; 6, *dormen*. — Subj. : 1, *dorma*; 2, *-as*; 3, *-a*; 4, *dormim*; 5, *-íu*; 6, *dorman*. — Imperf. : 1, *dormíba*; 2, *-as*; 3, *-a*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-an*.

90. Vocal de la radical e

Flexió d'Oliana

VENIRE. Inf. : *bení*. — Part. : *biñgút*. — Pres. : 1, *bín*; 2, *béns*; 3, *bé*; 4, *bením*; 5, *beníu*; 6, *benen*. — Subj. : 1, *biñga*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *biñgém*; 5, *-éu*; 6, *biñgon*.

Variants. Alcarràs : Subj. : 1, *biñge*. — Tamarit : Subj. 2, *biñges*; 3, *-e*; 6, *-en*. — Benavarre, Peralta : 2, *biñgas*; 3, *-a*; 4, *biñgám*; 5, *biñgáu*; 6, *biñgan*.

91.

C) Verbs en -ERE

Flexió d'Oliana

TENERE. Inf. : *tení*. — Part. : *tiñgút*. — Pres. : 1, *tín*; 2, *téns*; 3, *té*; 4, *tením*; 5, *-íu*; 6, *tenen*. — Imperf. : 1, *teníba*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-en*.

Variants. Alcarràs : Imperf. : 1, *teníe*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Mequinença : *tindre*. — Imperf. : 1, *tenía*; 6, *-en*.

Tamarit : *tindre*. — Imperf. : 1, *tenía*; 2, *-es*, etc.

Benavarre : *tindre*. — Pres. : 1, *tínk*; 2, *tíns*; 3, *tíne*; 4, *tením*; 5, *-íu*; 6, *tínen*. — Imperf. : 1, *teníba*; 2, *-es*, etc.

Peralta : *tindre*. — Pres. : 2, *téns*; 3, *té*. — Imperf. : 1, *teníba*; 2, *-es*; 6, *-en*.

Flexió d'Oliana

*VOLERE. Inf. : *bólé*. — Part. : *buíngút*. — Pres. : 1, *búi*; 2, *bós*; 3, *ból*; 4, *bolém*; 5, *-éu*; 6, *bólen*. — Subj. : 1, *buínga*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *buíngém*; 5, *-éu*; 6, *buíngon*. — Imperf. : 1, *bolíba*; 2, *-es*, etc.

Fut. : 1, *bòldrè*; 2, -ás, etc. — Cond. : *boldria*; 2, -es, etc. — Imperf. subj. : *bulgésa*; 2, -es, etc.

Variants. Alcarràs : Pres. : 2, *bòls*; 3, *bòl*; 4, *bolèm*; 5, -éu. — Subj. : 1, *búlge*. — Imperf. : 1, *bolte*; 2, -es; 3, -e, etc.

Mequinença : Pres. : 1, *búu*; 4, *bolèm*; 5, -éu. — Subj. : 1, *búlga*; 2, -os; 3, -o; 4, *bolèm*; 5, -éu; 6, *búlgon*. — Imperf. : 1, *bolía*; 2, -es, etc.

Tamarit : *bòldre*. — Pres. : 4, *bolèm*; 5, -éu. — Subj. : 2, *búlges*; 3, -e; 4, *bulgém*; 5, -éu; 6, *búlgen*. — Imperf. : 1, *bolía*; 2, -es, etc.

Benavarre, Peralta : *bòldre*. — Pres. : 1, *búik*; 4, *bolèm*; 5, -éu. — Subj. : 2, *búlgas*; 3, *búlga*; 4, *bulgám*; 5, -áu; 6, *búlgan*. — Imperf. : 1, *bolèba*; 2, -as; 3, -a; 5, *bolèbam*; 5, -au; 6, *bolèban*.

92.

D) Verbs en -RE

Flexió d'Oliana

PERDERE. Inf. : *pèrdre*. — Part. : *perdút*. — Pres. : 1, *pèrdo*; 2, *pèrts*; 3, *pèrt*; 4, *perdèm*; 5, -éu; 6, *pèrden*. — Subj. : 1, *pèrda*; 2, -os; 3, -o; 4, *perdèm*; 5, -éu; 6, *pèrdon*.

Variants. Alcarràs : Pres. : 4, *perdèm*; 5, -éu. — Subj. : 1, *pèrde*; 4, *perdèm*; 5, -éu.

Mequinença : Pres. : 4, *perdèm*; 5, -éu.

Tamarit : Pres. : 1, *pèrgo*; 2, *pèrs*; 6, *perdèm*; 5, -éu. — Subj. : 1, *pèrga*; 2, -es; 3, -e; 4, *pergém*; 5, *pergèu*; 6, *pergen*.

Benavarre : Inf. : *pèrdè*. — Pres. : 2, *pèrdes*; 3, -e; 4, *perdèm*; 5, -éu; — Subj. : 1, *pèrda*; 2, -as; 3, -a; 4, *perdám*; 5, -áu; 6, *pèrdan*.

Peralta : Pres. : 2, *pèrdes*; 3, -e; 4, *perdèm*; 5, -éu. — Subj. : 1, *pèrda*; 2, -as; 3, -a; 4, *perdegám*; 5, *perdegáu*; 6, *pèrdan*.

E) Verbs especials

93. *ESSERE. Inf. : *sé*. — Pres. : 1, *sòk*; 2, *èts*; 3, *és*; 4, *sòm*; 5, *sòu*; 6, *sòn*. — Imperf. : 1, *éra*; 2, *érets*; 3, *ére*; 4, *éram*; 5, *érau*; 6, *éren*. — Fut. : 1, *siré*; 2, -ás; 3, -á; 4, -ém; 5, -éu; 6, -án. — Cond. : 1, *siría*, etc. — Imperf. : 1, *fós*, etc.

Variants. Alcarràs : Imperf. : 1, *ére*; 4, *érem*; 5, -eu.

Mequinença : Pres. : 2, *es*. — Imperf. : 2, *éres*; 4, *érem*; 5, -eu.

Tamarit : Pres. : 2, *éres*. — Imperf. : I, *éva*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Benavarre, Peralta : Pres. : I, *sik*; 2, *es*. — Imperf. : I, *éba*; 2, *ébas*; 3, *éba*; 4, *ébam*; 5, *ébay*; 6, *éban*.

Flexió d'Oliana

94. ANAR. Inf. : *aná*. — Pres. : I, *bái*; 2, *bás*; 3, *bá*; 4, *anáam*; 5, *-áu*; 6, *bán*. — Subj. : I, *baíga*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *baigám*; 5, *-áu*; 6, *baigon*. — Imperf. : I, *anába*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *anábam*; 5, *-au*; 6, *-en*. — Fut. : I, *aniré*; 2, *-ás*; 3, *-á*; 4, *-ém*; 5, *-éu*; 6, *-án*.

Variants. Alcarràs : Pres. : 4, *aném*; 5, *anèu*. — Imperf. : I, *anáie*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Tamarit : Pres. : I, *báik*; 4, *aném*; 5, *-éu*. — Imperf. : I, *anába*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Benavarre : Pres. : I, *báik*.

Benavarre, Peralta : Imperf. : I, *anába*; 2, *-as*; 3, *-a*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-an*.

Flexió d'Oliana

95. FACERE. Inf. : *fé*. — Part. : *fét*. — Pres. : I, *fái*; 2, *fás*; 3, *fá*; 4, *fém*; 5, *fán*. — Imperf. : I, *féba*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-en*.

Variants. Alcarràs : Imperf. : I, *fée*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *fèiem*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Mequinença, Tamarit : Imperf. : I, *fía*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Tamarit, Benavarre : Pres. : I, *fáik*.

Benavarre, Peralta : Imperf. : I, *féba*; 2, *-as*; 3, *-a*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *-an*.

Flexió d'Oliana

96. DICERE. Inf. : *dí*. — Part. : *dít*. — Pres. : I, *dík*; 2, *díus*; 3, *díu*; 4, *digém*, *diém*; 5, *dièu*; 6, *díuen*. — Subj. : I, *díga*; 2, *-os*; 3, *-o*; 4, *digém*; 5, *-éu*; 6, *dígon*. — Imperf. : I, *díba*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-am*; 5, *-au*; 6, *díben*.

Variants. Pres. : 4, *digém*; 5, *-éu*. — Subj. : I, *díge*. — Imperf. : I, *díe*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *-em*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Mequinença : Pres. : 4, *diém*; 5, *-éu*. — Imperf. : I, *día*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *diém*; 5, *-eu*; 6, *-en*.

Tamarit : Pres. : 4, *digém*; 5, *-éu*. — Subj. : 1, *díga*; 2, *-es*; 3, *-e*; 4, *digém*; 5, *-éu*; 6, *dígen*. — Imperf. : 4, *díben*; 5, *-eu*.

Benavarre : Pres. : 4, *diuém*; 5, *diuéu*.

Peralta : Pres. : 4, *digám*; 5, *digáu*.

Benavarre, Peralta : Subj. : 1, *díga*; 2, *dígas*; 3, *díga*; 4, *digám*; 5, *-áu*; 6, *dígan*.

97. El català occidental, com el català oriental, ha tendit en gran manera a la unificació de la flexió verbal i a la reducció de formes. El futur no cal ésser esmentat, perquè és igual en tots els dominis de la llengua. El perfecte ha desaparegut també, com en el català oriental i baleàric. El present d'indicatiu ofereix dos tipus especials : un que és el mateix del català oriental, en el qual les desinències *-AMUS -ATIS* han passat a *-em -eu* per analogia amb el subjuntiu (Ribagorça); i un altre que les conserva : *cantam, parlau, menjam*, etc. (Lleyda, Borges, Oliana, etc.); mentre té les desinències de la 1.ª, 2.ª, 3.ª i 6.ª persones en *-e*.

La distinció amb el subjuntiu és feta per la introducció de la desinència *-o* a les persones 2.ª, 3.ª i 6.ª : *kantós, kantò, kanton*; i les desinències *-em -eu* per la 4.ª i 5.ª en la primera conjugació.

La introducció del *-os* analògic permet distingir les formes rizotòniques del present i del subjuntiu; les quals formes, per tractament fonètic, s'haurien de confondre.

L'altra característica de la flexió del català occidental és la formació analògica de l'imperfet d'indicatiu dels verbs en *-ERE*, *-'RE* i *-IRE* amb els verbs en *-ARE* : *bolébe, fonéba, servíba*. L'evolució de *-B > u*, i la tendència a desaparèixer quan es troba entre vocals, ens refermen en la convicció que l'imperfet en *-eba* i *-iba* del català occidental no és una distinció conservada com en l'italià *sapeva, voleva, diceva*, etc., sinó el resultat d'una forta analogia.

NEGACIÓ

98. Una de les formes característiques del català per a expressar la negació és el *cap* < *CAPUT* : «no en tinc *cap*», «no en veig *cap*». El *cap* expressa un matis tot diferent del *pas* : «no ho sé *pas*», «no ho veig *pas*». Una raó que no sabem ha fet substituir el *pas* per *cap* a Esterri, on trobem la negació en formes tan curioses com «no ho veig *cap*», «no ho sé *cap*», «no ho tinc *cap*».

(Seguirà.)